

KÜRESEL GÜÇ MÜCADELESİ: ABD-ÇİN ÇATIŞMASI

Yeni bir küresel düzenin büyük bir savaşın ardından oluşabileceği düşüncesi; I. Dünya Savaşı sonunda imparatorlukların dağılması ve Britanya hegemonyasının sona ermesi, II. Dünya Savaşı ardından özellikle Avrupa’da yeni bir düzenin oluşması ve ABD’nin yeni hegemon olarak yükselmesi gibi olgulardan beslenmektedir.

Doç. Dr. Kubilayhan Erman

Serbest Araştırmacı, İzmir, Türkiye

Tolstoy Savaş ve Barış adlı eserinde “Dövüşme isteğini en çok duyanlar, kendilerine dövüşmek için en uygun şartları yaratırlar” der.¹ Bu ifadeyi bir ordunun ruhuna atfen söylemiş olsa da benzer yaklaşımları günümüzdeki bazı dış politika uygulamalarında görmemiz şaşırtıcı gelmiyor. 21. yüzyılın ilk çeyreği biterken savaş körükleyen ya da barışa tutunmaya çalışan eğilimlerin yarıştığı uluslararası bir düzende yaşıyoruz. Bir dünya savaşı öncesinin konjonktürü ya da Soğuk Savaş’ın yüksek riskli dönemleriyle benzerlikler kurarak yeni bir küresel savaşın çıkma ihtimalini yüksek görenler, argümanlarını artan silahlanma, yayılma ihtimali yüksek bölgesel çatışmalar ve uluslararası kutuplaşma gibi bir dizi emareyle desteklemekte, bazıları savaşın kaçınılmaz olduğunu düşünmekte ve hatta, insanlığın gelişim seyrine atıfla savaşların tarihsel rolüne dikkat çekmektedirler. Yeni bir küresel düzenin büyük bir savaşın ardından oluşabileceği düşüncesi; I. Dünya Savaşı sonunda imparatorlukların dağılması ve Britanya hegemonyasının sona ermesi, II. Dünya Savaşı ardından özellikle Avrupa’da yeni bir düzenin oluşması ve ABD’nin yeni hegemon olarak yükselmesi gibi olgulardan beslenmektedir. Oysa kimi devletler, Jeffrey Sachs² gibi akademisyenler, bazı politikacılar ve BRICS gibi uluslararası kurumlar, dünyada daha adil, politik bakımdan istikrarlı, yeni ve sürdürülebilir düzenin çok kutuplu bir uluslararası sistemde politik, ekonomik ve finansal nitelikli kurumların reform sürecinden geçirilerek güçlendirilmesi ve tüm devletler nazarında uluslararası hukukun üstünlüğü ve itibarının yeniden tesis edilmesi suretiyle gerçekleştirilebileceğini düşünmektedirler.

Bununla birlikte, Ukrayna ve Orta Doğu’daki silahlı çatışmaların yanı sıra küresel jeopolitik gerilimlerin, uluslararası politik şiddetin, olağan süreçler dışındaki hükümet değişikliklerinin ve dünyanın hemen her yerinde toplumsal hoşnutsuzlukların artması, hükümetlerin otoriter eğilimlerinin yükselmesi, ulusal çıkarların yeniden realist bakış açısından tanımlanmaya çalışılması, NATO’nun genişleme eğilimini sürdürmesi, askerî ittifak dinamiklerinin hareketlenmesi, savaşların siber dünyaya da taşınması, Soğuk Savaş argümanlarının ve ‘çevreleme’ gibi jeostratejik yaklaşımların yeniden sisteme sürülmesi, uluslararası hukuka aykırı tek taraflı yaptırımlar ve uluslararası ticari kısıtlamalar eşliğinde ekonomik savaşların hız kazanması, diplomasinin çoğunlukla geri planda kalması, demokrasi, devletler arası işbirliği, barış ve insancıl diplomasi gittikçe daha az bahsedilmesi, uluslararası hukuk ilke ve yükümlülüklerinin hiçe sayılması, silahlı çatışmalarda sivil insan ölümlerinin sıradanlaştırılması, küresel biyolojik ve dijital tehditlerin artması gibi sayabileceğimiz daha pek çok olağan dışı gelişme dünyanın yeni bir paylaşım mücadelesine sürüklendiğine işaret etmektedir. Ancak içinde bulunduğumuz sıra dışı zamanın ayırt edici özelliklerini geçmiş yüzyıldaki benzerleriyle eşleştirmek ya da bugünü geçmişin argümanlarıyla anlamlandırmak, günümüz küresel konjonktürünün kaotik, ilkesiz ve gayri ahlaki yapısını göz ardı etmek olur.

Topyekûn olması niteliğiyle önceki savaşlardan ayrılan I. Dünya Savaşı’na giden süreçte Avrupa’nın sanayide gelişmiş devletlerinin büyük bir hesaplaşma için nedenleri vardı. Zenginleşen ve teknolojik imkânlarını kullanabilme

yeteneğine sahip bu devletler, küresel egemenliklerinin sağladığı avantajlara da güveniyorlardı. Öte yandan bir 'Avrupa savaşı' olarak cereyan eden I. Dünya Savaşı genel olarak küresel bir egemenlikten ziyade Avrupa'da güç dengesinin sağlanmasını ve 'Avrupa Uyumu'nun yeniden tesis edilmesini amaçlamıştı.³ Bazı tarihçilerin I. Dünya Savaşı'nın devamı olarak gördüğü, hatta ikisinin bir savaş olduğuna dair değerlendirmelere konu olan II. Dünya Savaşı daha küreselleşmiş bir Avrupa savaşıydı ve egemenlik, irredantizm, ekonomi, jeopolitik ve ideoloji gibi faktörlerin yer aldığı arka planda karmaşık nedenlerin doğurduğu bir çatışmaydı.⁴

II. Dünya Savaşı'nın ardından çılgın bir silahlanma süreci yaşanmakla birlikte, bazıları nükleer felaket riski barındıran Kore, Küba, Vietnam, Ortadoğu ve Afganistan'daki kriz ve silahlı çatışmalar genel olarak Soğuk Savaş'ın stratejik istikrara dayalı yapısının belirleyiciliğinde sona ermiş ya da sonlandırılmıştı. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından tek kutupluluğa evrilen kısa dönemde ortaya çıkan mahalli ve bölgesel etkili çatışmaların kökeninde çoğunlukla Soğuk Savaş boyunca üstü örtülen etno-politik gerilimler yatarken bir kısmı tek kutup gücünün inisiyatifiyle başlatılmıştı. Dünya I. Körfez Savaşı'ndan (1990) itibaren yerel ya da bölgesel, sürekli bir sıcak çatışma haline tanıklık ediyordu. Yayılma eğilimi sınırlı olan bu çatışmalarda, 20. yüzyılın sonunda yeniden yapılanan uluslararası toplumun çatışma çözümü, barışın inşası ve insani diplomasi gibi başlıca sorumluluklarına dair istek ve becerileri de sınanmıştı.

Yeni yüzyıl da çatışma ve askerî müdahalelerle başlamıştı. ABD'de gasp edilen yolcu uçaklarının New York'ta Dünya Ticaret Merkezi ve Virginia'da Pentagon'a çarpmalarıyla meydana gelen saldırıların ardından NATO liderliğindeki ittifak yirmi yıl kalacağı Afganistan'da konuşlanmış, ABD liderliğindeki Koalisyon güçleri de 'kitle imha silahlarının etkisiz hale getirilmesi' bahanesiyle Irak'ı işgal etmişti. Bu dönemde NATO, Güney ve Doğu Avrupa'da yedi ülkeyi kapsayan genişlemesiyle Rusya'nın batı sınırlarına ulaşırken Kafkaslar 2008 yılında Rusya-Gürcistan savaşına sahne olmuştu. Avrupada 2009 yılında bir kez daha genişleyen NATO, askerî ve politik süreçlerde yirmi sekiz ülkeyi denetler hale gelmişti.

İşgal ve silahlı çatışmaların yanı sıra dünya 2007 yılının sonlarında ortaya çıkan küresel finans kriziyle sarsılmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra 'yaşananların en ağırlı' olarak nitelenen bu krizde pek çok gelişmiş ülke ciddi düzeyde bir resesyona girerken bazı yükselen ekonomiler küresel ekonomik büyümenin sağlanmasında daha etkin olmaları açısından yeni fırsatlar yakalamışlardır. Bu ülkelerden biri olan Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) 2003 yılında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'ne üye olmuş ve elde edilen bu kazanımla dünyadaki önemli pazarlara ihracat yapabilme imkânına kavuşmuştur. ÇHC, ortaya çıkan bu gelişmeyi karşılama doğrultusunda sanayisinde dönüşüme giderek kısa sürede küresel bir üretim merkezi haline gelmiştir. DTÖ üyeliği Çin'in ekonomik büyümesine çok anlamlı ve bir bakıma Batı'nın beklemediği katkıyı sağlarken kısa bir süre sonra ABD ile başlayacak ticaret savaşlarının da zeminini hazırlamıştır.⁵

DTÖ üyeliği Çin'in ekonomik büyümesine çok anlamlı ve bir bakıma Batı'nın beklemediği katkısı sağlarken kısa bir süre sonra ABD ile başlayacak ticaret savaşlarının da zeminini hazırlamıştır.

ÇHC'nin ekonomik yükselişini ve uluslararası nüfuzunun artışı yakından takip eden ABD bu dönemde tek başat güç olma ayrıcalığını kullanarak uluslararası ilişkilerde askerî girişimleri öne çıkarmayı sürdürmüştür. Bununla birlikte, Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırının ardından ABD'nin "terörizme karşı küresel savaş" olarak adlandırdığı, ancak ortak küresel çıkarlar bakımından hedef ve kapsamı muğlak projesi çerçevesinde diğer devletlere üçüncü bir seçenek hakkı tanımayan 'ya bizden ya da bize karşı' dayatması tek kutuplu bir düzende uluslararası ilişkilerin nasıl yönlendirilebileceğine dair çarpıcı bir örnek teşkil etmiştir. Öte yandan, ABD'nin farklı kıtalarda egemen devletlere yönelik askerî müdahalelerini sürdürmesi, başta Latin Amerika olmak üzere rejim değişikliklerini teşvik etmesi ya da desteklemesi ve 2007 yılında patlak veren küresel finans krizi tek kutupluluğun ve II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan askerî ve finansal kurumların yönlendirdiği küresel düzenin sürdürülebilir olmadığına dair düşünceleri pekiştirmiştir.

ABD'nin 'Yeni Soğuk Savaşı'

ABD Soğuk Savaş'ın ardından küresel hegemonya yerine küresel tahakkümü sürdürmeye öncelik vermişti.⁶ Hegemonya rızaya dayalı olması nedeniyle daha çok yumuşak güç unsurlarının etkisiyle oluşturulurken ABD karar mekanizması esas olarak askerî içerikli sert güç ile sağlanabilen tahakkümü bir hak olarak görüyor ve bunun için yeterli güce sahip olduğunu düşünüyordu. 1990'larda oluşan tek kutuplu sistemde bu yaklaşımı dengeleyebilecek başka bir büyük gücün olmamasının verdiği rahatlıkla gerekli gördüğünde askerî imkân ve yeteneklerini sergilemeye devam eden ABD'nin ortak küresel sorunlara yaklaşımı retorikte kalmıştı. ABD'nin askerî müdahalelerine başta Birleşmiş Milletler olmak üzere uluslararası kuruluşların tepkisiz kaldığı ya da vasıta olduğu bu dönemde ÇHC uluslararası ilişkilerde düşük profil tercih etmiş ve ekonomik gelişmeye odaklanmıştı.

20. yüzyılda, ABD'nin ÇHC'ni resmen tanımamasının ardından iki ülke arasındaki ilişkilerde işbirliği, rekabet-çekişme ve zaman zaman da çatışma dönemlerinin egemen olduğu söylenebilir.⁷ 21. yüzyılın başlangıcında Bush ve Obama yönetimleri ÇHC ile görece ılımlı ilişkiler sür-

dürmeyi tercih etmişlerdi. Bush Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice bir konuşmasında barışçı ve müreffeh bir Çin'in varlığından memnuniyet duyacaklarını dile getirirken bu ülkenin "bölgesinde yapıcı rol oynayan ve tüm insanlığın çıkarlarına hizmet eden" bir aktör olması yönündeki beklentilerini paylaşıyordu.⁸ Obama yönetimi de ABD ve ÇHC arasında işbirliğine dayalı, kapsamlı olumlu ilişkiler kurulması ve ortak sorunlara çözüm aranmasından yana tavır benimsemişti. Ancak 2017'de Trump "ÇHC ve Rusya'nın ABD'nin güvenlik ve refahını sarsmaya çalıştıklarını, nüfuz, güç ve çıkarlarına meydan okuduklarını" ilan etmiştir. ABD'de kısa süre içerisinde Çin konusundaki retorik dönüşüm geçirmiş, sadece Trump hükümeti değil Kongre ve düşünce kuruluşlarının da söylemleri değişmişti.⁹

Trump döneminde ÇHC'ne yönelik benimsenen tutum 2018 yılından itibaren ticaret savaşına dönüşmüş ve Çinli teknoloji şirketlerine yönelik yaptırımlar uygulanmaya başlanmıştır. 2020 yılında iki ülke arasında yapılan "Phase One" anlaşmasıyla düşürülmesi planlanan gerginlik aynı yıl Covid-19 salgınının etkisiyle yeniden artmıştı. 2021'de iktidara gelen Biden hükümeti Trump döneminde konulan gümrük vergileri ve yaptırımları sürdürürken bazı Çinli şirketler 'kara liste'ye eklenmişti. NATO'nun 2021 Brüksel Zirvesi'nde yayımladığı bildirmede müttefiklerine "ÇHC kaynaklı 'tehditler' göz önünde bulundurmaları" konusunda uyarıda bulunması gerginliğin yeni bir tezahürü olurken taraflar arasında işbirliği isteği Ukrayna Savaşı'na değin sürmüştür. ABD-ÇHC ilişkilerinde bir dönüm noktası olan¹⁰ Ukrayna Savaşı'nın başlamasıyla ABD açısından Soğuk Savaş sonrası dönem kesin olarak bitmiştir.¹¹ Washington perspektifiyle, ÇHC'nin Ukrayna Savaşı'nda aldığı tutum çatışma atmosferinin şekillenmesine katkı yapmıştır.

Bundan sonra her şey çok daha çabuk gelişmiştir. 2022 Ağustos'unda ABD Temsilciler Meclisi Başkanı Nancy Pelosi'nin Tayvan'a yaptığı ziyaret ABD'nin Çin'e karşı politik tavrının provokasyon boyutunu sergilerken doğal olarak iki ülke arasındaki gerginliği artırmıştır. Öte yandan, CIA direktörü William J. Burns tarafından 2024 başlangıcında yazılan bir makalede Çin 'uzun vadeli en büyük tehdit' ilan edilmiş, bu çerçevede teşkilatın 'Çin Operasyonları' bölümünün bütçesinin iki katına çıkarıldığı duyurulmuştur.¹² Aynı yıl yapılan NATO zirvesinin sonuç bildirgesinde Rusya'dan 'İttifaka yönelik doğrudan bir tehdit' olarak bahsedilirken "ÇHC'nin Avrupa-Atlantik çıkarlarına, değer ve güvenliğine karşı çoklu ve sistematik olarak meydan okuduğu" ifadesi¹³ ABD'nin ÇHC'ye yönelik tutumundaki radikal dönüşümü sergilemiştir.

ABD artık Çin'i, uluslararası düzeni yeniden şekillendirme niyeti olan ve bunu yapabilecek ekonomik, diplomatik, teknolojik ve askerî güce sahip tek aktör olarak

görmekte,¹⁴ bu çerçevede Rusya-Çin stratejik ittifakını 'kurula dayalı düzen' karşıtı olarak algılamaktadır.¹⁵ Bu genel bakış açısı çerçevesinde ekonomi, ticaret, teknoloji, Güney Çin Denizi egemenlik sorunları ve Tayvan meselesi rekabet ya da çatışma alanları olarak belirlenmiştir. Ayrıca ABD, Sincan Uygur Özerk Bölgesi, yönetim biçimi olarak komünizm, insan hakları ve demokrasi gibi argümanları zaman zaman ÇHC aleyhine kullanmayı önemsemektedir.

Kontrolünden bağımsız ve gittikçe yükselen küresel bir ekonomiyi çıkarları açısından birinci derecede tehdit olarak değerlendiren ABD buna karşı genel bir mücadele çerçevesi belirlemiştir. Son olarak 2022'de yayımlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi dokümanına göre bu büyük strateji; Rekabet gücü, yenilikçilik, dayanıklılık ve demokrasi gibi Amerikan gücünün ülke içindeki temellerine yatırım yapılması; gayretlerin müttefikler ve ortaklarla uyumlu hale getirilmesi, ortak amaç ve hedefler doğrultusunda hareket edilmesi; ABD'nin çıkarlarını savunmak ve gelecek vizyonu oluşturmak maksadıyla ÇHC ile hassas bir şekilde rekabet edilmesi olmak üzere üç katmandan oluşmuştur.

Stratejinin ilk iki katmanı ekonomik, politik, askerî, teknolojik, istihbarat ve küresel yönetim alanlarında ÇHC'ne üstünlük sağlamak bakımından ABD için elzemdir. Rekabet yaklaşımı ise çoğunlukla Hint-Pasifik bölgesi için düşünülmüş olmakla birlikte gittikçe küreselleşmiş ve 2022'yi izleyen on yılın ÇHC ile 'en geniş anlamıyla rekabet' konusunda belirleyici olacağı öngörülmüştür.¹⁶

ABD Dışişleri Bakanı 2022 yılında yaptığı bir konuşmasında "Çin'in büyük güç olma yolundaki ilerleyişini bloke etme ya da Çin'i durdurma peşinde olmadıklarını" söylese de aynı konuşmasında sarfettiği "Pekin etrafındaki stratejik çevreyi şekillendirecekleri" ifadesi Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin küresel girişimlerinin önlenmesine yönelik 'çevreleme' stratejini hatırlatmaktadır.¹⁷ İlk etapta ABD'nin ÇHC çevresinde müttefikler kazanma ya da Pekin yönetimi ile uyumlu olmayan hükümetler oluşturma çabaları bu bağlamda değerlendirilebilir. Ancak bu strateji fiziki bir çevrelemenin ötesinde Çin'in yıldızının parladığı alanlarda engellenmesi ve sınırlandırılmasına dönüşmüş durumdadır. Jeffrey Sachs'a göre ABD'nin ÇHC'ye yönelik çevreleme politikası, özellikle Güney Çin Denizi olmak üzere Pasifik'te Çin karşıtı yeni ittifaklar oluşturulması ve Tayvan'a askerî desteğin artırılması; Çin'i dışarıda bırakan yeni ticaret bloklarının kurulması; Çin üretimi malların gümrük vergilerinin artırılması; Çin'in yüksek teknoloji şirketlerinin faaliyetlerinin felç edilmesi; Çin'e son teknoloji yarı iletkenlerin ve bunların üretiminde kullanılan donanımın ihracatının yasaklanması; ABD tedarik zincirlerinin Çin ile bağlantısının kesilmesi;

Çin şirketlerinin ABD, ticaret, maliye ve teknolojiyle irtibatlarının kesilmesi amacıyla 'kara liste'ye alınması¹⁸ gibi tedbirleri içermektedir.

Ayrıca, ABD ve müttefikleri tarafından ÇHC'nin enerji tedarik imkân ve güzergâhlarının kısıtlanması çabaları da bu kapsamda değerlendirilmelidir. Bu faaliyetlerin yanı sıra bir kısmı gri alanda gerçekleşen örtülü faaliyetler, propaganda çalışmaları, bozucu nitelikli çabalar, bilişim ve bilgi savaşları da Çin kamuoyunu etkilemek, ülke ekonomisi ve politik etkisine zarar vermek amacıyla kullanılabilecek klasik yöntemler arasında yer almaktadır.¹⁹ Bu çerçevede ABD'nin ÇHC'ne yönelik dış politikası, diplomasinin yok sayılmadığı ekonomi tabanlı hibrid bir mücadeleye dönüşmüş görünmektedir.

Bununla birlikte günümüzde, hegemonya sorunları yaşayan, ulusal çıkarlarına ulaşma yolunda esas olarak 'sert güç' kullanmayı tercih eden, krizler ve jeopolitik gerilimlerle küresel denetim kurmaya çalışan, askerî anlaşmalar ve ittifaklarla kritik gördüğü ülke ve bölgeleri askerileştiren, etki alanlarını genişletmeye ya da tahkim etmeye çalışan, ancak bugünkü oyunu geçmiş yüzyılın kurallarıyla oynamaya istekli bir ABD olduğu görülmektedir. ABD'nin küresel politikalarını sürdürme yolunda maksimum fayda umduğu uluslararası yapılardan biri NATO'dur. Bir Soğuk Savaş tasarımı olan örgüt, Varşova Paketi'nin dağılmasından sonra da işlerliğini ve küresel yayılma eğilimini sürdürmüştür. Aslında, kuruluş anlaşmasına göre savunma ittifakı olan NATO, Avrupa'da son yıllarda gerçekleşen genişleme hamlelerinin ardından bölge dışına uzanmış ve 2024 Washington zirvesinde Asya-Pasifik'ten Avustralya, Yeni Zelanda, Japonya ve Kore Cumhuriyeti'ni ortak statüsünde (AP4) bünyesine katmıştır. Böylelikle otuz iki üyenin yanı sıra Barış için Ortaklık, Akdeniz Diyalogu ve İstanbul İşbirliği İnisiyatifi gibi program, forum ve küresel irtibatları vasıtasıyla otuz

21. yüzyılın başlangıcında Bush ve Obama yönetimleri ÇHC ile görece ılımlı ilişkiler sürdürmeyi tercih etmişlerdi. Bush Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı Condolezza Rice bir konuşmasında barışçı ve müreffeh bir Çin'in varlığından memnuniyet duyacaklarını dile getirirken bu ülkenin "bölgesinde yapıcı rol oynayan ve tüm insanlığın çıkarlarına hizmet eden" bir aktör olması yönündeki beklentilerini paylaşıyordu.

sekiz ülkeyle ortaklık ilişkisi kurulmuştur.²⁰ NATO'nun Avrupa'da genişlemesi ve Ukrayna'yı örgüte katma girişimleri Rusya'nın savunma ve güvenlik çıkarlarına yönelik tehdit algısını artırmış ve Ukrayna üzerinde başlayan tartışma birkaç dönüm noktasının ardından uzun seyirli bir savaşa dönüşmüştür.

ABD, Ukrayna'daki savaş vasıtasıyla, diğer hedeflerinin yanı sıra, küresel üstünlüğünü sürdürmeye,²¹ en azından küresel liderlik rolünü devam ettirmeye çalışmaktadır. Yeni bir Soğuk Savaş algısı yaratmaya çalışan ABD Ukrayna krizi nedeniyle Amerikan savaş endüstrisini de çalıştırmaktadır. Bu kriz vasıtasıyla Rusya'yı savaşa angaje

etmiş, Avrupa Birliği ve Pasifik'teki müttefikleri üzerinde kontrol sağlamış durumdadır. Öte yandan, ABD Asya-Pasifik'te AUKUS (Avustralya, Birleşik Krallık, ABD) ve AP4 girişimleriyle çok taraflı ittifak bağlarını pekiştirirken QUAD (Quadrilateral Security Dialog-QSD) bünyesine Hindistan'ı da dahil etmeyi başarmıştır. Aynı zamanda bölge ülkeleriyle (Güney Kore, Japonya, Filipinler, Tayland, Avustralya, Yeni Zelanda) savunma, güvenlik ve dış yardım anlaşmaları yapmış ya da mevcut anlaşmaları içerik ve zaman bakımından güncellemiştir.²²

Asya-Pasifik'te üs sayısını ve askerî varlığını artırma eğilimini sürdüren ABD, ASEAN ülkeleriyle de yakın temas stratejisini benimsemiştir. Öte yandan, 2014 yılında anayasasındaki dokuzuncu maddenin yeniden yorumlanmasıyla Japonya'nın II. Dünya Savaşı'ndan bu yana benimsediği savunma ve güvenlik anlayışının değişmesi,²³ 2022 yılında bu konuda yeni politika belgelerinin kabul edilmesi ve bu doğrultuda ABD'nin tam destek taahhüdünde bulunması²⁴ da bölgede artan gerilimle doğrudan ilişkilidir.

Bariş, 'a la China'

ABD mücadelesinde hırslı ve net bir strateji izlerken, ÇHC daha temkinli bir tutum benimsemiş görünmektedir. Çin, özel sektöre hükmeden devlet kapitalizmine dayalı ekonomik yaklaşımını politik meselelerle birlikte ele almaktadır. Planlama, teşvik ve stratejik kararlarla devletin doğrudan belirleyici olduğu bu ekonomik yaklaşımla

Öte yandan, ABD Asya-Pasifik'te AUKUS (Avustralya, Birleşik Krallık, ABD) ve AP4 girişimleriyle çok taraflı ittifak bağlarını pekiştirirken QUAD (Quadrilateral Security Dialog-QSD) bünyesine Hindistan'ı da dahil etmeyi başarmıştır. Aynı zamanda bölge ülkeleriyle (Güney Kore, Japonya, Filipinler, Tayland, Avustralya, Yeni Zelanda) savunma, güvenlik ve dış yardım anlaşmaları yapmış ya da mevcut anlaşmaları içerik ve zaman bakımından güncellemiştir.

Neoliberal serbest piyasa ekonomisinin rekabet edememesi²⁵ Çin'e karşı ABD'nin liderliğinde uluslararası bir cephenin oluşmasına yol açmıştır. Ancak, ABD ekonomisinin Çin ekonomisiyle entegre yapısı bu ülkeye yönelik radikal tedbirleri bir süre geciktirmiştir. 1978'den itibaren yeni bir anlayışla ele alınan ekonomi ve kalkınma politikalarıyla bir 'sanayi devrimi' sürecinden geçen ÇHC, birkaç on yılda küresel bir güç haline gelmiş ve ekonomi merkezli dış politikasıyla kurduğu ikili ya da çok taraflı küresel bağlarla profilini yükseltmiş ve nüfuz alanını genişletmiştir.²⁶

ABD son yıllarda ÇHC'nin kendi çıkarları aleyhine yeni bir dünya düzeni arayış ve çabası içerisinde olmasından rahatsızlık duymaktadır. Çin nezdinde bu rahatsızlığın karşılıksız olduğu söylenemez. Bununla birlikte Çin, geçmişin küçük-büyük travmalarını tarihsel aklında saklı tutarak günümüz ekonomik ve politik koşullarını çıkarları doğrultusunda dönüştürmeye çalışırken Küresel Güney'in kalkınmasını desteklemek suretiyle kalkınmayı benimsemiştir. DTÖ'ne katılmasının ardından küreselleşmenin imkanlarından azami faydalanan ÇHC, reforme edilecek küresel finans sistemi ve Batı güdümlü finans yapılarına alternatif kurumlar vasıtasıyla geniş kapsamlı bir ekonomik savaşın hedefi olma riskini etkisizleştirmeyi amaçlamaktadır.

Dış politikasında geleneksel olarak barışçı bir tutum benimsemiş olan ÇHC, 1953 yılında Hindistan'la başlayan müzakerelerde Başbakan Zhou Enlai tarafından önerilmiş olan 'Barış içinde bir arada yaşamının beş İlkesi'²⁷ yaklaşımını günümüze değin çeşitli vurgularla sürdürmüştür. Bu çerçevede, 'ekonomik inşa ve dâhili kalkınma için uygun ve barışçı bir uluslararası ortamın sağlanması' olarak belirlenen Çin'in diplomasi hedefi, reform ve dış açılma döneminin başladığı 1978 yılından itibaren uzun süre muhafaza edilmiştir. Bununla birlikte, 1997 yılında ASEAN bölgesel forumunda sunulan 'Yeni Diplomasi' anlayışıyla; Yeni Güvenlik Konsepti, Yeni kalkınma Konsepti, Yeni Medeniyet Vizyonu ve Uyum İçindeki Dünya gibi bir dizi yeni kavram ileri sürülmüştür. Yeni Güvenlik Konsepti, Soğuk Savaş düşünce tarzından vazgeçilmesinin bir tezahürüdür ki güvenliğin "diyalog ve iş birliği, dayanışma, eşitlik, karşılıklı güven ve çıkarlar" çerçevesinde sağlanabileceğini öngören Çin devlet aklının yansımalarını barındırır.²⁸

Bu konsept çerçevesinde, devletlerin güvenlik bakımından karşılıklı bağımlılığına dikkat çeken çok taraflı bağlar; güvenlik için karşılıklı mücadelenin yerini alan iş birliği; Sadece askerî ve politik alanla sınırlanamayan ve artık ekonomik, teknolojik, toplumsal ve çevre alanlarını içeren kapsamlı güvenlik; askerî gücün kullanılması yerine güvenliğin meşru adresi olarak (uluslararası) kurumsal yapı vurgulanmaktadır.

Konsept 1997 tarihli "Dünyanın Çok Kutuplulaşması ve Yeni Dünya Düzeninin İnşası üzerine Çin-Rusya Ortak Bildirisi" kapsamına da alınmıştır. Yeni Güvenlik Konsepti'nin ruhu diğer bileşenlere de yansımıştır, zira; Yeni Kalkınma Konsepti, karşılıklı çıkarlar çerçevesinde birlikte kalkınmayı; ABD hegemonyası ve Avrupa Düzeni'ne tepki olarak geliştirilen Uyum içinde Dünya Konsepti farklı medeniyetlerin barış içerisinde bir arada yaşamasını; yine mevcut düzene tepki olarak ileri sürülen Yeni Medeniyet Konsepti uyum içinde bir dünya kurmak için medeniyetler arası diyalogu öngörmektedir.²⁹

Bu yeni anlayışın yansımaları 2003 yılında Çinli enlektüel Zheng Bijian tarafından ortaya atılan ve 2005 yılında yazdığı bir makalede tekrarlanan "Barışçı Yükseliş" kavramında tezahür etmiştir. Bu kavram genel olarak akademik alana hasredilse de dönemin Çinli liderleri tarafından sıklıkla kullanılmış ve Hu Jintao döneminin (2002-2012) dış politikasında belirgin bir ağırlık kazanmıştır. Zheng'e göre; Çin bu anlayış çerçevesinde kalkınmasını üçüncü ve son safha olarak öngörülen 2020-2050 dönemiyle tamamlamayı planlamıştır. Barışçı Yükseliş çerçevesinde Çin, kalabalık nüfusuyla zaman içerisinde dünyanın geri kalanı için bir tehdit oluşturmak yerine gittikçe büyüyen bir pazara dönüşecek, ülkesinin ekonomik olarak yakın bağları olduğu Doğu Asya'nın da barışçı yükselişine katkıda bulunacaktır. Hatta sürece ABD'nin rolünü de dahil ederek Barışçı Yükseliş teorisini genele yayan Zheng, küresel işlerde ülkesinin bir hegemonya ve tahakküm peşinde olmadığını belirtirken yeni bir uluslararası ekonomik ve politik düzene olan gerekliliğe de vurgu yapmıştır.³⁰ Bu çıkış ÇHC'nin uluslararası ilişkilerde gittikçe daha aktif bir tutum alacağının yeni işareti olmuştur.

Çin dış politikasında ekonomik açılma ve kalkınmaya odaklanılan Deng Xiaoping döneminde benimsenen 'Gücünü gizle-uygun zamanı bekle' stratejisi 2007-2009 küresel finans krizinden itibaren sona erdirilmiş ve uluslararası ilişkilerde düşük profil anlayışı terk edilmiştir. Ekonomik yükselişle birlikte 21. yüzyılın ilk on yılında dış politikasında ağırlık kazanan "stratejik çok taraflılık"

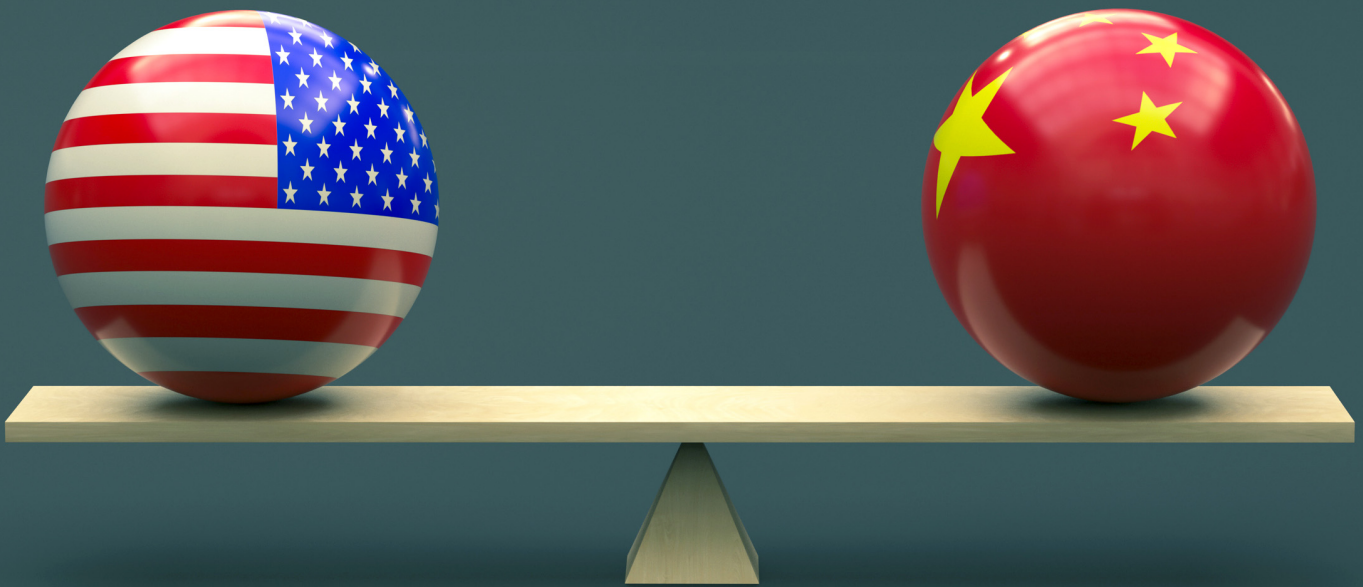
Dış politikasında ağırlık kazanan "stratejik çok taraflılık" çerçevesinde uluslararası çok taraflı yapılara ve girişimlere iştirak etme ve/veya liderlik etme yaklaşımını benimseyen ÇHC böylelikle küresel politikada yeni bir safhaya geçmiştir. Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), BRICS, Kuşak ve Yol projeleri bu yaklaşımın önemli örnekleridir.

çerçevesinde uluslararası çok taraflı yapılara ve girişimlere iştirak etme ve/veya liderlik etme yaklaşımını benimseyen³¹ ÇHC böylelikle küresel politikada yeni bir safhaya geçmiştir. Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), BRICS, Kuşak ve Yol projeleri bu yaklaşımın önemli örnekleridir. ŞİÖ ile özellikle bölgesel güvenlik bakımından kazanımlar elde eden Çin, Kuşak ve Yol girişimiyle jeoekonomik ve jeopolitik atılım yapmıştır. Kara, deniz ve demiryolları, bunlarla bağlantılı limanlar ve lojistik alanları, enerji hatları ve dijital altyapı sistemleriyle Asya, Pasifik, Avrupa, Afrika, Ortadoğu, Latin Amerika ve Karayipler’de yüz elli ülkeyi birbirine bağlayan Kuşak ve Yol sistemi devasa bir küresel ekonomik ağ haline gelmiştir.

2013 yılında ilan edilen Kuşak ve Yol Girişimi - ya da ‘Yeni İpek Yolu’ - ÇHC’nin Küresel Güney’deki varlığını ve nüfuzunu artırmıştır. ‘Çin Rüyası’nın ya da ‘Yeniden Canlanma’nın köşe taşı kabul edilen bu küresel tasarımla Çin; ekonomik gelişmesini desteklemek ve küresel nüfuz alanını genişletmek³² gibi amaçların yanı sıra küresel ekonomik yönetiminde reform yapılmasına katkıda bulunmayı planlamakta ve bu projeyle ‘Kapsayıcı Küreselleşme’ anlayışını öne çıkarmaktadır.³³ Çin Kuşak ve Yol girişimi-

nin “askerî ve jeopolitik ittifaklar kurma maksadını taşımayan ekonomik işbirliği projesi olduğunu” son yıllarda sıklıkla vurgulamaktadır. Bu bağlamda “Kuşak ve Yol’un dışlayıcı grup ya da bir ‘Çin Kulübü’ oluşturma anlamına gelmediğine ve ortak kalkınma yolunda Çin ve dünyanın geri kalanının desteklenmesi amacı taşıdığına” dikkat çekilmektedir.³⁴

Çin, küresel düzene yönelik gelecek tasarımlarını Devlet başkanı Xi Jinping’in 2013 yılında dile getirdiği “Ortak Geleceğin Küresel Toplumu” düşüncesiyle paylaşmaya devam etmiştir. Pekin Hükümeti bu düşünce doğrultusunda Eylül 2023’te “Ortak Geleceğin Küresel Toplumu: Çin’in Önerileri ve Faaliyetleri” başlığıyla bir ‘Beyaz Kitap’ yayımlamıştır. Aynı yılın sonunda Xi Jinping’in yeni yıl mesajında “İnsanlık için ortak geleceğiyle bir toplum inşa etme ve dünyayı herkes için daha iyi bir yer haline getirme” vurgusu dikkat çekmiştir. ‘Yeni çağın yeni düşünceler gerektirdiğini’ ileri süren Beyaz Kitap ile ÇHC, başta ‘kuralla dayalı düzen’ olmak üzere ABD hegemonyasına, tutum ve politikalarına karşı olduğunu açıkça ilan etmiştir.³⁵

Beyaz Kitap ile Pekin Hükümeti tarafından öncelikle küresel sistem ve geleceğine yönelik tespitler yapılmış, ardından bazı önerilerle ilke ve yöntemler ortaya konmuştur. Bu bağlamda dünyanın tercihler yapılması gereken kritik bir kavşakta bulunduğu, istikrarsızlık, belirsizlik ve öngörülemezliğin yeni normlar haline geldiği vurgulanmaktadır. Dokümanda barış, kalkınma, küresel yönetim ve güvenliğin gittikçe yetersiz hale geldiğine, nükleer tehditler ve küresel savaş riskleriyle yüzleşen dünyanın çoklu krizler yaşadığına dikkat çekilmektedir.³⁶

Sıfır toplamli oyun ya da mücadele anlayışını reddeden Pekin hükümeti, uluslararası ilişkilere yeni bir yaklaşım; küresel yönetişimin yeni özellikleri; karşılıklı değişim olasılıklarına açık olma; daha iyi bir dünya için yeni bir vizyon başlıkları altında Çin kültür kökenleriyle irtibatlandırdığı bazı öneriler getirmektedir.

Bu öneriler arasında özellikle eşitlerin ortaklığı, uyum içinde birlikte var olma, adalet, farklılıklara saygı, kazan-kazan işbirliği, çok taraflılık, ortak çıkarlara ve müşterek girişimlere dayalı adil ve ortak bir küresel güvenlik sistemi, barış içinde kalkınma, medeniyetler arası değişimin artırılması, düşük karbon salınımı ve doğal çevrenin korunması, diyalog ve danışmayla sürekli barış, yeni bir ekonomik küreselleşme gibi konular vurgulanmaktadır.³⁷ Bu doğrultuda ÇHC'nin stratejik yaklaşımı ve katkısı, yüksek kaliteli Kuşak ve Yol işbirliğinin teşvik edilmesi; küresel kalkınma, küresel güvenlik ve küresel medeniyetler girişimlerinin uygulanması; uluslararası işbirliğinin bütün alanlarda geliştirilmesi; daha fazla bölge ve ülkeyle birlikte çalışılması olarak belirlenirken ŞİÖ, ASEAN ve BRICS'e atıfta bulunulmuştur.³⁸

ÇHC, 2006'da kurulmasının ardından gittikçe yükselen bir uluslararası platform olan BRICS'in önemli ülkesi durumundadır. Hızlı kalkınması ve GSYH'sı en büyük ülke olması, dış politikasında gittikçe iddialı hale gelmesi, ekonomik-ticari ilişkilerde Küresel Güney başta olmak üzere dünyanın her tarafına ulaşabilmesi yapı içerisinde Çin'i başat ülke haline getirmiştir. Dahası, BRICS'in geleceğiyle ÇHC'nin geleceği arasında paralellik kurulmakta ve Pekin yönetiminin bu tür yapıları küresel hedefleri doğrultusunda kullanma eğilimine dair değerlendirmeler yapılmaktadır.

Güney Afrika Cumhuriyeti'nde 22-24 Ağustos 2023'te yapılan onbeşinci zirvesini takiben genişleyen ve jeopolitik önemi artan BRICS, yeni dünya düzeni arayışıyla daha çok ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Zirve sonunda yayımlanan Johannesburg Bildirgesi mevcut uluslararası düzene yönelik hoşnutsuzlukları ve çözüm önerilerini ihtiva etmiştir. Bildirgede yer alan kapsayıcı çok taraflılık için ortaklık, barış ve kalkınma ortamını geliştirmek ve bu doğrultudaki ifadeler³⁹ farklı bir uluslar-

2013 yılında ilan edilen Kuşak ve Yol Girişimi - ya da 'Yeni İpek Yolu' - ÇHC'nin Küresel Güney'deki varlığını ve nüfuzunu artırmıştır. 'Çin Rüyası'nın ya da 'Yeniden Canlanma'nın köşe taşı kabul edilen bu küresel tasarımla Çin; ekonomik gelişmesini desteklemek ve küresel nüfuz alanını genişletmek gibi amaçların yanı sıra küresel ekonomik yönetişimde reform yapılmasına katkıda bulunmayı planlamakta ve bu projeyle 'Kapsayıcı Küreselleşme' anlayışını öne çıkarmaktadır.

arası düzen anlayışına işaret ederken büyük oranda ÇHC'nin yeni dünya düzeni tasarımıyla da örtüşmektedir.

BRICS'in üye sayısının gittikçe artması, onlarca ülkenin bu yapıya katılma konusunda irade beyan etmesi jeopolitik dengeleri daha çok etkileme potansiyeli taşımaktadır. Öte yandan, BRICS üyelerinin ticari faaliyetlerinde ülke paralarının ya da tasarlanacak ortak bir para biriminin kullanılması düşüncesi oldukça çarpıcıdır. Ukrayna harekâtının başlamasının ardından Rusya'nın Batı'daki döviz rezervlerinin dondurulması suretiyle yaptırıma maruz kalmasıyla ülkelerin rezervlerinin dolardan uzaklaştırılması, alternatif arayışı ve altın tercihinin artması eğilimi yükselmiştir. Bu bağlamda, uluslararası finansal sistemde doların rezerv para birimi statüsünün zayıflatılması ve doların bir silah olarak kullanılmasının önlenmesi, böylelikle ABD'nin diğer ülkeleri finans sistemiyle kontrol etmesinin önüne geçilmesi yönündeki girişim ve çabalar ABD açısından felaket çanlarının çalması anlamına gelmektedir.

Küresel finans sisteminin yeniden düzenlenmesine yönelik girişimlerin yanı sıra ÇHC'nin politika belgelerinde, dış politika ve küresel düzen söylemlerinde, barışın yeterliliği, barış içerisinde bir arada yaşama, sürekli barış gibi kavramların öne çıktığı ve bu doğrultuda son yıllarda bazı hamleler yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda Ortadoğu'da rekabet içinde olan İran ve Suudi Arabistan yetkililerinin beklenmedik bir şekilde Mart 2023'te Pekin'de buluşturulmasının ÇHC için büyük bir uluslararası arabuluculuk başarısı olduğu söylenebilir. Yine Ortadoğu'yu ilgilendiren başka bir meselede, Gazze krizi sürerken Pekin'de bir araya getirilen Filistinli Fetih ve Hamas temsil-

cileri de birlik anlaşması imzalamışlardır. Günümüz konjonktüründe devletler ya da diğer çatışan taraflar arasında barışın sağlanmasında güçlü aktörlerin rolüne ve Çin'in küresel politik meselelere yaklaşımına örnek teşkil eden bu gelişmeler "Çin'in Barış Yapma Gücü"nü⁴⁰ sergilemektedir.

Öte yandan ÇHC'nin, ABD ve müttefikleri kaynaklı tehdit değerlendirmeleri çerçevesinde askerî imkân ve yeteneklerini geliştirdiği dikkat çekmektedir. Çin Silahlı Kuvvetleri'nde modernleştirme ve güçlendirme çalışmaları özellikle 2000'li yıllarda belirginleşmiş, bu doğrultuda askerî bütçe düzenli olarak artmıştır. Ancak bu yaklaşımın arka planında, ülkeye yönelik tehditlerin bertaraf edilmesi başta olmak üzere bir dizi askerî ve politik neden yatmakta ve bir savaş başlatma amacı izlenmektedir. Ekonomik bakımdan yükselen ÇHC, güçlü ve modern bir orduyu aynı zamanda prestij konusu olarak da ele almaktadır.⁴¹ Ulusal savunma politikasında, ordusu tarafından Çin'in egemenliğinin, güvenliğinin ve kalkınma çıkarlarının korunmasını temel amaç olarak belirleyen Çin, ABD'nin Asya Pasifik'te askerî varlığını, ittifaklarını artırmasını ve müttefiklerine yönelik askerî kapasite güçlendirme çalışmalarını "bölgesel güvenliğin karmaşıklığına katkı yaptığı" gerekçesiyle eleştirmektedir.⁴²

Sonuç

Dünya bir başka büyük ekonomik gücün istikrarlı yükselişini tehdit olarak algılayan ABD ile kuralları geçmiş yüzyılda belirlenen küresel düzenin bütün ulusların refahı açısından sürdürülebilir olmadığını düşünen Çin arasındaki mücadeleye tanık olmaktadır. Diplomatik temasları sürdürmekten vazgeçmeyen taraflar arasındaki ilişkilerin tanımlanması için kullanılan "Çatışmasız reket"⁴³ kavramının ÇHC'nin günümüzdeki dış politikasına uygun, ABD için ise 'şimdilik ya da gerektiğinde' geçerli olduğu söylenebilir.

Küresel finans sisteminin yeniden düzenlenmesine yönelik girişimlerin yanı sıra ÇHC'nin politika belgelerinde, dış politika ve küresel düzen söylemlerinde, barışın yetersizliği, barış içerisinde bir arada yaşama, sürekli barış gibi kavramların öne çıktığı ve bu doğrultuda son yıllarda bazı hamleler yapıldığı görülmektedir.

Çin geçmiş yüzyılda tasarlanan uluslararası düzene yönelik hoşnutsuzluğunu açıkça sergilerken ABD, Çin ve Rusya'yı tehdit değerlendirmelerinde en üst sıraya yerleştirmiştir. Zaman zaman Çin ile ilişkilerinde sertleşerek gerilimi yükseltecek hamleler yapan ABD, uluslararası politikada realist bir yaklaşımla inisiyatifi elde bulundurmaya ve durum üstünlüğünü korumaya çalışmaktadır. Her ne kadar strateji belgelerinde "değerler ve çıkarların korunması, barışın güç ile sağlanması" gibi ifadeler vurgulansa da günümüz konjonktüründe ABD, ikna ettiği müttefiklerinin eşliğinde ÇHC ile bir hesaplaşmanın zeminini hazırlıyor izlenimini vermektedir. Ekonomik sisteminin avantajları, iç pazarının büyüklüğü, ülkenin yeniden canlandırılmasına kendini adayan yetişmiş insan kitlesi, Küresel Güney'deki ekonomik girişimleri, uluslararası nüfuzunun gittikçe artması gibi nedenlere bağlı olarak ÇHC'nin sahip olduğu avantajları göz önünde bulunduran ABD devlet aklı uzun süreli bir mücadeleyi tercih etmiş görünmektedir.

Günümüzdeki silahlı çatışmaların devletler arası anlaşmazlıkları derinleştirerek sürdürmek, tarafları meseleye angaje etmek, mahalli ya da bölgesel istikrarsızlık yaratmak gibi bir dizi 'ihtiyacı' karşılamak üzere tasarlanıyor olması dikkat çekicidir. Kuruluş amacı uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması olan BM başta olmak üzere uluslararası örgütlerin etkisiz 'danışmanlığı' bu bağlamda cesaretlendirici bir işlev görmektedir. ABD karar mekanizması Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a; Rusya Federasyonu'nun ise Ukrayna krizine çekilmesinde bir şekilde rol oynamış ve bu savaşlar bölgesel ve küresel sonuçlar doğurmuştur. Bugün dahi, ABD'nin uluslararası ilişkiler portföyünde geleneksel yaptırım-ambargo uygulamaları ve rakiplerini resmen taraf olmadığı sıcak çatışmalara çekerek yıpratma gibi çok denenmiş yöntemlerin yanı sıra, hibrid mücadele usullerinin varlığını koruduğu görülmektedir.

Pekin yönetiminin ise çıkarlarına yönelik tehdit ve taciz durumlarında tepki vermekle birlikte görece kontrollü davrandığı izlenmektedir. Bununla birlikte, son yıllarda istikrarlı olarak askerileştirilen Asya-Pasifik'teki Güney Çin Denizi ve Tayvan'a dair meseleler yüksek gerilimli bir kriz durumunda sıcak çatışmaya evrilmeye riskini taşımaktadır. Napolyon'un savaşa dair düsturları arasında "düşmanın yapmanızı istediği şeyi asla yapmamak"⁴⁴ da vardır. Öte yandan, Çinlilerin çok iyi bildiği ve iki bin beş yüz yıllık geçmişine rağmen hala önemli bir strateji kitabı kabul edilen Savaş Sanatı adlı eserinde General Sun Zi (Sun-tzu) ise düşmanı öncelikle savaşmadan alt etmeyi öğütler. Savaşın kaçınılmaz olduğu durumda ise "... muzafer olacak bir ordu önce zafer kazanacağı ortamı yarattır, sonra düşmanla savaşa girer..." tespitiyle dikkat çeker.⁴⁵

Küresel nitelikli yeni bir savaş dünyayı 'yaratıcı' bir yıkıma götürebilir. İki büyük gücün aynı zamanda nükleer silahlara sahip olduğu düşünüldüğünde böylesi bir savaşta nükleer silahların kullanılması dünyayı bir kıyamete sürükleyebilir. Bununla birlikte, ÇHC'nin herhangi bir nedene bağlı olarak yayılma ihtimali yüksek sıcak bir çatışma içerisine ya da kendi etki alanında yeni bir 'Afyon Savaşı'na girmeyeceği ve günümüzde yeterli güce sahip olması nedeniyle gittikçe daha kararlı olarak ABD ve sadık müttefiklerinin sürdürdüğü küresel politikaları dengeleyeceği beklenmektedir.

Sonnotlar

- 1 L.N. Tolstoy, Savaş ve Barış, İş Bankası Kültür Yayınları, Çev. Tansu Akgün, 16. Basım, İstanbul, 2022, s.624.
- 2 Bkz. Jeffrey D. Sachs, The New geopolitics, Horizons, Winter 2023, No.22, s.16.
- 3 Oral Sander, Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918'e, İmge, 23. Baskı, Ankara, 2012, s.351, 352
- 4 Oral Sander, Siyasi Tarih: 1998-1994, İmge, 21. Baskı, Ankara, 2012, s.111-120.
- 5 Michael Weidokai, The Ten Most Important Geopolitical Events of the 21st Century, <https://www.linkedin.com>, 24.07.2019.
- 6 Ergin Yıldızoglu, Laboratuvar olarak ABD seçimleri, cumhuriyet.com.tr, 15.08.2024,
- 7 Joseph S. Nye, Jr. & Condoleezza Rice, Foreword, The Struggle for Power: US-China Relations in the 21st Century, Edited by Leah Bitounis and Jonathon Price, The Aspen Institute, New York 2020, s.5.
- 8 Clark T. Randt, Jr, Global Impact: United States-China Relations in the 21st Century, The Ambassadors REVIEW, Fall 2005, s.23.
- 9 James B. Steinberg, The Ernest May Memorial Lecture U.S.-China Relations at a Crossroad: Can History Guide the Path Forward? The Struggle for Power: US-China Relations in the 21st Century, Edited by Leah Bitounis, Jonathon Price, The Aspen Institute, New York 2020, s.14.
- 10 Laura Sesma, Biden or Trump: Both options are worrying for China, unav.edu, 07.05.2024
- 11 William J. Burns, Spycraft and Statecraft: transforming the CIA for an age of competition, Foreign Affairs, March/April 2024.
- 12 William J. Burns, a.g.m.
- 13 NATO, Washington Summit Declaration, nato.int, 10.07.2024,
- 14 William J. Burns, a.g.m.
- 15 NATO, Washington Summit Declaration.
- 16 The White House, The National Security Strategy, whitehouse.gov, 12.10.2022
- 17 Antony J. Blinken, The Administration's Approach to the People's Republic of China, state.gov, 26.05.2022
- 18 Jeffrey D. Sachs, a.g.m. s.16.
- 19 Bkz. Joel Schectman and Christopher Bing, Exclusive: Trump launched CIA covert influence operation against China, reuters.com, 14.03.2024 ve Chris Bing and Joel Schectman, Pentagon ran secret anti-vax campaign to undermine China during pandemic, reuters.com, 14.06.2024
- 20 Bkz. NATO's partnerships, nato.int
- 21 Jeffrey D. Sachs, a.g.m. s.15.
- 22 Bkz. United States Department of State Treaties in Force, Supplemental List of Treaties and Other International Agreements, state.gov
- 23 Amending Japan's Pacifist Diet, isdp.eu, April 2018
- 24 Jingdong Yuan, Japan's new military policies: Origins and implications, sipri.org, 2.02.2023
- 25 Ergin Yıldızoglu, 'Bu Çin niye böyle yapıyor?', cumhuriyet.com, 2.5.2024
- 26 Bkz. Kubilayhan Erman, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Latin Amerika'da Yükselişi: "Arka Bahçe"de İş Birliği ve Nüfuz Politikaları, Doğu Asya Araştırmaları Dergisi, Ed. A.C. Karluk, Yıl 2, Sayı 4, (1-26), Güz 2019.
- 27 Five Principles of Peaceful Coexistence, timeless guide for intl relations, english.www.gov.cn, 29.06.2024
- 28 Gao Fei, The SCO and China's New Diplomacy, Discussion Papers in Diplomacy, Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael', 2010, s.3.
- 29 Gao Fei. a.g.m. s.3,4.
- 30 Zheng Bijian, China's "Peaceful Rise" to Great-Power Status, Foreign Affairs, Vol. 84, No. 5 (Sep.-Oct., 2005), pp. 18-24, s.23, 24 ve Suettinger, Robert L. The Rise and Descent of "Peaceful Rise" China Leadership Monitor. No. 12, hoover.org, (Fall 2004).
- 31 María Rubiolo, F. El multilateralismo estratégico en la política exterior de China: Estudios de caso: el Foro Regional de ASEAN y la disputa por las islas Spratly. Colombia Internacional 72. pp. 29-52. redalyc.org, julio a diciembre de 2010; ve R. Manning, ABD'nin Hint-Pasifik Stratejisi: Efsaneler ve Gerçekler. Turque Diplomatique. Sayı: 117, (Ocak 2019, ss. 6-7.
- 32 Stewart Peterson, China's BRI: How successful has it been? Hinrich Foundation Report, research.hinrichfoundation.com, April 2024, s.3.
- 33 Weidong, Liu, Inclusive Globalization: New Philosophy of China's Belt and Road Initiative, Bulletin of Chinese Academy of Sciences, Vol. 32: Iss. 4, Article 1. 2017
- 34 The State Council Information Office of the People's Republic of China, A Global Community of Shared Future: China's Proposals and Actions, english.www.gov.cn, September 2023.
- 35 Yang Sheng and Li Xuanmin, China releases a white paper on its proposals, actions on building 'a global community of shared future', globaltimes.cn, 26.09.2023,
- 36 The State Council Information ... September 2023.
- 37 The State Council Information ...September 2023.
- 38 The State Council Information ...September 2023.
- 39 XV BRICS Summit Johannesburg II Declaration, mea.gov.in, 23 August 2023.
- 40 "Çin'in Barış Yapma Gücü" ifadesi için bkz. M.A. Güller, Çin'in Barış Yapma Gücü, Cumhuriyet, 25.07.2024, s.7
- 41 Timothy R. Heath, Why Is China Strengthening Its Military? It's Not All About War, rand.org, 24.03.2023
- 42 The State Council Information Office of the People's Republic of China, China's National Defense in the New Era July 2019, First Edition, Foreign Languages Press Co. Ltd. Beijing
- 43 Scott Kennedy, U.S.-China Relations in 2024: Managing Competition without Conflict, csis.org, 3.01.2024
- 44 Napoleon Bonaparte, Napoleon's Maxims of War, West & Johnson, 1862, s.50
- 45 Sun Zi (Sun Tzu) Savaş Sanatı, İş Bankası Kültür Yayınları, V. Basım, Çev. Pulat Otkan, Giray Fidan, İstanbul, 2016, s.7, 12.